

Morálne usudzovanie merané testom DIT u stredoškolákov (vo vzťahu k pohlaviu, veku a vierovyznaniu)

LADA KALISKÁ, JÁN KALISKÝ

Abstrakt: Štúdiá prezentuje zistenia z merania morálneho usudzovania testom *Defining Issues Test 1 (DIT1)* od J. Resta (1979) u vybranej stredoškolskej mládeže ($N=203$) v kontexte demografických ukazovateľov (pohlavie, vek a vierovyznanie). Probandi (95%) dosahujú konvenčnú úroveň morálneho usudzovania v súlade s Kohlbergovou teóriou morálneho vývinu. Štúdiá podporuje predpoklad, že bez ohľadu na pohlavie sa s dozrievaním osobnosti a jej kognitívnych štruktúr zvyšuje preferovanie postkonvenčnej morálnej úrovne. Štúdiá poukazuje i na obmedzenia a limity samotného testu DIT1.

Kľúčové slová: kognitívna teória morálneho vývinu, test *Defining Issues Test 1 (DIT1)*, morálne usudzovanie, demografické ukazovatele (vek, pohlavie, vierovyznanie), stredoškolská mládež.

ÚVOD

Pedagogická teória ako i prax dlhodo-
bo hľadá spôsoby, ako nájsť čo najúčinnej-
šie metódy a stratégie minimalizácie ne-
gatívnych dôsledkov 21. storočia (nárast
šikany, závislostí, obezity, porúch učenia
a správania a pod.). Kreujú sa preventívne
programy s cieľom posilniť morálny a pro-
sociálny rozmer osobnosti. Avšak efektivi-
ta týchto programov môže byť viac menej
krátkodobá a účinok slabne. Problém na-
stáva v okamihu, keď je potrebné zistiť prá-
ve účinnosť takýchto programov. V našej
štúdii sa preto zameriavame na morálny
vývin človeka a myslíme si, že v súčasnos-

ti v česko-slovenskom jazykovom priestore
existuje len jedna štandardizovaná meto-
dika na meranie morálneho vývinu osob-
nosti. Je to *Test morální zralosti osobnosti*
od J. Kotáskovej a I. Vajdu (1983), ktorý je
však určený pre deti mladšieho školského
veku. Pre adolescentov a dospelých me-
todika pracujúca s morálnymi dilemami
absentuje.

Jedným z testov, využívaných a ove-
rovaných zahraničnou pedagogickou
i psychologickou odbornou komunitou, je
Defining Issues Test (DIT) – *Test založený
na řešení dilem*. Test skúma morálne usu-
dzovanie jednotlivcov od 12.–13. roku ich
života s primeranou čitateľskou gramot-

ností. Vytvoril ho americký psychológ James Rest (1979) a spadá do neokohlbergiánskeho prístupu. Pôvodná Kohlbergova teória vysvetľuje morálne správanie jednotlivca cez argumentáciu morálnych súdov počas rozhovorov (Kohlbergov MJI – *Moral Judgement Interview*). L. Kohlberg (1996) tvrdil, že morálnu kompetenciu môžeme uchopiť len cez subjektívnu metódu priamych rozhovorov o riešení morálnych dilematických príbehov. Test DIT využíva postup skúmania prototypickými štádiovými tvrdeniami (Rest et al., 1999) v morálnych dilemách. Proband nemá vyjadriť svoj postoj, ale má priradiť daným argumentom dôležitosť. Každý argument je jedným stupňom z predkonvenčnej, konvenčnej a postkonvenčnej morálnej úrovne. V našej štúdiu bližšiu charakteristiku šiestich stupňov morálneho usudzovania podľa L. Kohlberga neponúkame, pretože ju rozpracúvajú viacerí autori (napr. Colby & Kohlberg, 1987; Heidbrink, 1997; Ruisel, 2004; Vacek, 2008; Lajčiaková 2008; Babinčák, 2011; Kaliská, Kaliský, Čižmaríková, 2013).

Základná teória, ktorá stojí za vytvorením testu, je teória kognitívnych (v tomto prípade morálnych) schém (Rest, 1979). Schémy sa definujú ako usporiadanie všeobecných znalostí v dlhodobej pamäti potrebných pre ľudské porozumenie. Umožňujú zaradiť nové informácie k už existujúcim pravidlám, ktoré sa líšia v závislosti od konkrétneho prípadu. V teste DIT je táto teória prezentovaná analýzou a hodnotením navrhnutých argumentov. Predpokladá sa, že najvyššie hodnotené argumenty sú najlepšie porozume-

né a reprezentujú preferovanú schému. Na druhej strane, argumenty hodnotené najnižšie majú pre jednotlivca najmenší význam či zmysel, neaktivujú jeho schémy, a preto nereprezentujú preferovanú schému (Thoma, 2006).

Neokohlbergiáni (Rest, Narvaez, Bebeau, Thoma, 1999, 2000), vychádzajú z teórie kognitívnych schém, pristupovali inak k teoretickej i empirickej analýze postkonvenčného štádia. Kládli dôraz na kognitívnu zložku morálky, kde každý na základe osobnej skúsenosti si robí vlastný výklad základných gnozeologických kategórií (vina, povinnosť, spoločenský poriadok, vzájomnosť). Vývinová zmena u adolescentov a dospelých sa chápe ako posun myslenia z konvenčného na postkonvenčné. Tieto predpoklady Kohlbergovej teórie sa v novom prístupe nemenia, avšak nový prístup sa líši najmä v metóde, ktorú pri skúmaní využíva. Zatiaľ čo pri Kohlbergovom interview (Colby & Kohlberg, 1987) dosahovali jednotlivci 5. a 6. stupeň postkonvenčnej úrovne len ojedinele, test DIT sa zameriava predovšetkým na ňu a posudzuje mieru jej preferovania. Prístupy sa líšia v definovaní postkonvenčného úsudku. Filozofické východiská pre postkonvenčné zdôvodňovanie sa od 60. rokov minulého storočia, kedy ich využil L. Kohlberg, zmenili (Rest et al., 2000). L. Kohlberg sa inšpiroval deontologickou filozofiou I. Kanta, jeho etikou povinnosti, kde pre rozlišovanie dobra a zla je dôležitý úmysel, nie výsledok konania. A teória spravodlivosti J. Rawlsa bola pre Kohlberga (1996) kľúčová, lebo postkonvenčné myslenie

je logickým postupom od konvenčného. Nový prístup však vznikol v inej dobe, a preto, aby sa J. Rest et al. (1999) vyhol morálnemu relativizmu, sformuloval nasledovné kritériá: a) morálne kritérium je základom pre formuláciu a porozumenie zákonov a noriem, b) dôraz je kladený na ideál, na základe ktorého by mala byť spoločnosť organizovaná, c) systém je postkonvenčný vtedy, keď je z neho zrejmé, že morálne ideály sú otvorené kritike a je možné ich zdieľať a využívať v danej spoločnosti, d) reciprocita je dôležitá a systém zodpovedá danej spoločnosti. J. Rest et al. (1999) svoju teóriu vyjadril štvorzložkovým modelom morálneho konania, v ktorom morálne konanie je výsledkom súčinnosti týchto zložiek: morálnej senzitivity, morálneho úsudku, morálnej motivácie a morálneho charakteru. Základom kognitívno-vývinovej teórie Kohlberga i neokohlbergiánskeho prístupu je práve druhá zložka tohto modelu – morálny úsudok. Morálny úsudok je kognitívne zhodnotenie, ktoré konanie je morálnejšie, kde jednotlivec argumentačne vyberá z viacerých možností.

Najvýznamnejším súčasným európskym neokohlbergiánom je nemecký psychológ G. Lind, ktorý v širšom spektre štruktúry morálneho správania sa zameriava na diagnostikovanie *morálnej kompetencie* a na jej meranie validizoval vlastný test.¹ S Restom sa rozchádza aj v teórii, keďže G. Lind svoju teóriu morálneho výkonu označuje ako dvojaspektivú. Podľa

nej je morálne správanie výsledkom spojenia dvoch neoddeliteľných, ale rozpoznateľných zložiek: a) preferencie morálnych princípov a ideálov, ktoré osoba považuje za dôležité (afektívna zložka) a b) schopnosti jednotlivca odôvodniť tieto ideály a princípy (kognitívna zložka) a správať sa podľa nich. Táto schopnosť sa nazýva morálna kompetencia. (Viac v Lind, 2002, alebo Slováčková, 2001.)

VÝSKUMNÝ PROBLÉM

Pri skúmaní morálky sa výskumníci zaoberajú jej vzťahom k viacerým premenným. My sme sa zamerali na analýzu morálnych postojov vzhľadom k veku, pohlaviu a vierovyznaniu. J. Rest a kol. (1979, 1986, 1993, 1999, 2000), U. Gielen (1996), R. Martin, M. Shafto a W. Van Deirse (1977) a Y. Moon (1986) sa zhodujú na tom, že je to predovšetkým vek a formálne vzdelanie, ktoré determinujú úroveň morálneho usudzovania, a to hlavne v adolescentom období. Taktiež sa testom DIT1 skúmal vzťah medzi pohlavím a morálnym usudzovaním, kde L. Walker, B. de Vries, S. Trevethan (1987), L. Walker (1989) a iní nezistili žiadne medzipohlavné rozdiely, naproti tomu N. Haan, J. Langer a L. Kohlberg (1976) a C. Holstein (1976) preukázali signifikantné rozdiely v dosahovaní vyššej úrovne u mužov. Na uvedený fakt upozornila aj C. Gilliganová (2001), ktorá následne rodovo rozlíšila morálku starostlivosti

¹ Viac o Lindovej diagnostike morálnej kompetencie píšeme v Kaliská a Kaliský, 2014. K analýze testu pozri Slováčková, 2001.

Tab. 1. Charakteristika výskumnej vzorky

	1. ročník	%	3. ročník	%	4. ročník	%	Spolu	%
Spolu	45	22,17	89	43,84	69	34,00	203	100
Chlapci	17	37,78	33	37,08	20	28,99	70	34,48
Dievčatá	28	62,22	56	62,92	49	71,01	133	65,52
S vierovyznaním	32	86,49	80	93,02	36	60,00	148	80,87
Bez vierovyznania	5	13,51	6	6,98	24	40,00	35	19,13

žien a Kohlbergovu morálku spravodlivosti mužov. Samotný autor testu J. Rest analyzuje vzťah deklarovaného náboženského presvedčenia a dosiahnutej úrovne morálneho usudzovania, predovšetkým postkonvenčnej úrovne (Narvaez, Getz, Rest, Thoma, 1999) a formuluje závery o možnom poklese v tomto štádiu vplyvom ortodoxných presvedčení.

CIEĽ VÝSKUMU A VÝSKUMNÉ OTÁZKY

V česko-slovenskom priestore sa problematikou merania morálneho vývinu testom DIT1, prípadne DIT2,² podľa našich vedomostí, zatiaľ nikto nezaoberal, preto sme oslovili Centrum pre štúdium morálneho vývinu na University of Alabama, USA, pre zakúpenie metodiky DIT1. Test DIT1 sme aplikovali na posúdenie úrovne morálneho vývinu vybranej skupiny adolescentov. Analyzovali sme i rozdiely na základe demografických ukazovateľov (pohlavie, vek a vierovyznanie). Vychádzajúc z výskumného cieľa sme určili 4 výskumné otázky:

VO1: Aká je úroveň morálneho vývinu výskumnej vzorky testom DIT1?

VO2: Existuje signifikantný medzipohlavný rozdiel v dosiahnutej úrovni morálneho vývinu testom DIT1?

VO3: Existuje signifikantný rozdiel v dosiahnutej úrovni morálneho vývinu testom DIT1 medzi žiakmi rôznych ročníkov?

VO4: Existuje signifikantný rozdiel v dosiahnutej úrovni morálneho vývinu testom DIT1 u žiakov rôzneho vierovyznania?

VÝSKUMNÁ VZORKA A VÝSKUMNÉ METODIKY

Výskumný súbor, získaný príležitostným výberom, tvorilo 203 stredoškôľkov z 9 škôl z Banskobystrického kraja Slovenskej republiky (44 % tvorili žiaci 4 gymnázií, 23 % žiaci 2 obchodných akadémií a 33 % žiaci 3 stredných odborných škôl). Priemerný vek žiakov bol 17,22 (SD = 1,21). Respondenti vyplňali test DIT1 v papierovej podobe anonymne, kde uviedli svoj vek, pohlavie a udali svoje vierovyznanie, dobrovoľne, bez jeho bližšej charakteristiky. Charakteristiku výskumného súboru z hľadiska demografických údajov zobrazuje tabuľka 1.

² Metodika vyhodnocovania novej verzie testu (DIT2) nie je dostupná.

Základnou metodikou na meranie morálnej úrovne bol test DIT1, ktorého originálna verzia má test-retestovú reliabilitu nad 0,70 a 0,80 a Cronbachova alfa je taktiež nad 0,70 (Rest, 1986, s. 37; Rest, 1993, s. 27). Autor taktiež verifikoval i validitu (kriteriálnu, konvergentnú i divergentnú) s uspokojujivými výsledkami. (V súčasnej dobe je tvorená nová verzia testu – DIT2, avšak jeho vyhodnocovanie je spoplatnené.) DIT1 posudzuje preferovanú úroveň morálneho vývinu a pozostáva zo šiestich morálnych dilem: lekárova dilemma (ktorú uvádzame v prílohe 1), väzeň na úteku, študentské noviny, lekárnikova dilemma, etnická dilemma, študentská okupácia. Pri každej dileme je 12 rozdielnych argumentov, z ktorých vždy dvojica predstavujú jeden stupeň morálneho vývinu podľa Kohlbergovej teórie (bližšie Kaliský, 2013). Stupeň 1 a 2 reprezentuje predkonvenčnú úroveň, stupeň 3 a 4 konvenčnú úroveň a stupeň 5A, 5B a 6 postkonvenčnú úroveň morálneho usudzovania. Proband hodnotí dôležitosť jednotlivých argumentov pre konanie hlavného aktéra v príbehu s morálnou dilemou. Argumenty hodnotí na Likertovej škále 1–5 (1 – najvýznamnejšie až 5 – nevýznamné). Ďalej z 12 argumentov vyberá 4, ktoré sú pre rozhodnutie aktéra najdôležitejšie, a tie kategorizuje podľa ich dôležitosti.

V našom výskume sme analyzovali dosiahnutú morálnu úroveň probandov a ich P-skóre. P-skóre prezentuje mieru preferovania postkonvenčného morálneho myslenia. Skóre je v rozsahu 0–95 a vzniká z percentuálneho vyjadrenia súčtu

skóre z 5. a 6. morálneho stupňa. J. Rest (1993, s. 13) uvádza, že žiaci na 2. stupni základnej školy dosahujú P-skóre v priemere okolo 20, stredoškôľáci 30, študenti vysokej školy 40, absolventi 50 a morálni filozofi nad 60. V teste DIT je i tzv. M-skóre, ktoré vyjadruje vnútornú validitu testu. M-položky sa javia sofistikovane, ale obsahovo sú nelogické (tzv. Lži skóre). Ak je M-skóre väčšie ako 8, je žiaduce, aby bol žiak vyradený z testovania. V našom prípade išlo o troch probandov (1,47 %).

Pri preklade a kultúrnej adaptácii testu DIT1 sme vychádzali z odporúčaní pre medzikultúrnu adaptáciu sebaopisovacích metodík od Beatona et al. (2000). Preklad urobili dvaja na sebe nezávislí odborníci a na základe vzájomnej syntézy sme vytvorili finálnu verziu. Zrozumiteľnosť sme overili u náhodne vybranej vzorky respondentov v predvýskume. Avšak nezabezpečili sme spätný preklad do pôvodného jazyka (štádium III) a tiež sme nezabezpečili dôslednú tzv. expertnú kontrolu nami vytvoreného dotazníka (štádium IV). Niektoré dilemy sme modifikovali, aby sme zmenšili kultúrnu determinovanosť (pracovníka čínskej národnosti sme nahradili pracovníkom rómskeho etnika, dôvod študentskej okupácie sme zmenili z povinného vojenského kurzu pre vojnu vo Vietname na povinné vyučovanie ruštiny). Uvedené skutočnosti mohli skresliť nami získané a interpretované výsledky.

Na štatistické spracovanie údajov sme použili softvér SPSS. Okrem deskriptívnych ukazovateľov sme použili neparametrické postupy, pretože rozdelenie

Tab. 2. Ukazovateľ P-skóre z testu DIT1

	N	Minimum	Maximum	Priemer	Smerodajná odchýlka
P-skóre	203	0,00	51,67	27,54	9,24

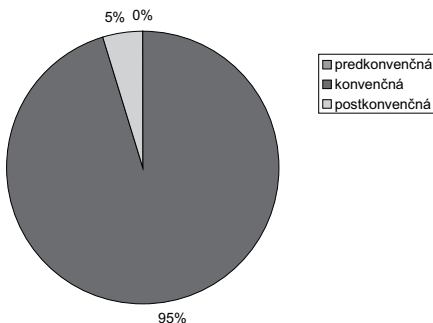
sledovaných premenných sa významne líšilo od normálneho rozdelenia (testované Kolmogorov-Smirnovým testom, $p \leq 0,02$). V deskriptívnej štatistike sme pracovali s početnosťami podľa vybraných nominálnych premenných a s priermi kardinálnych premenných. Použili sme i χ^2 -test homogenity na zistenie rozdielov v zastúpení probandov v rámci jednotlivých preferovaných úrovní.

VÝSKUMNÉ ZISTENIA

VO1: Aká je úroveň morálneho vývinu probandov výskumnej vzorky testom DIT1?

Test DIT1 umožňuje podľa akcentovania jednotlivých argumentov/motívov v rozhodovaní hlavného aktéra zaradiť každého probanda do konkrétnej úrovne morálneho vývinu. Percentuálne zastúpenie probandov v jednotlivých úrovniach zobrazuje obr. 1. Deskriptívne ukazovatele P-skóre sú uvedené v tabulke 2.

Štatistická deskriptívna analýza poukázala na to, že naši probandi sa prevažne nachádzajú v konvenčnej úrovni

Obr. 1. Zastúpenie probandov v jednotlivých morálnych úrovniach z testu DIT1

morálneho usudzovania (95 %), pričom celkový ukazovateľ P-skóre ako aj jednotlivé reprezentácie probandov vzhľadom na P-skóre ($AM = 27,5$; $SD = 9,2$) zodpovedajú úrovni stredoškôľakov. Tieto výsledky sú tiež koherentné s výskumnými zisteniami autora testu J. Resta (1979, s. 106–113; 1986, s. 28–34), ktorý výskum realizoval na žiakoch nižšieho ($N = 1322$, $AM = 21,9$; $SD = 8,5$) a vyššieho sekundárneho stupňa edukácie ($N = 581$, $AM = 31,8$; $SD = 13,5$), vysokoškôľakoch i dospelých.

Tab. 3. Medzipohľavné rozdiely v zastúpení probandov v jednotlivých morálnych úrovniach

		Morálne úrovne z testu DIT1		p-hodnota
		konvenčná	postkonvenčná	
Pohlavie	dievčatá	65,8 %	60,0 %	0,707
	chlapci	34,2 %	40,0 %	
		100 %	100 %	

Tab. 4. Medzipohlavné rozdiely v dosiahnutej úrovni P-skóre

		N	Priemer P-skóre	SD	p-hodnota
Pohlavie	dievčatá	133	27,64	9,08	0,873
	chlapci	70	27,50	9,50	

Tab. 5. Rozdiel v dosiahnutej úrovni morálneho vývinu u žiakov troch tried SŠ testom DIT1

		Morálne úrovne z testu DIT1		p-hodnota
		konvenčná	postkonvenčná	
Ročník	prvý	24,1 %	13,8 %	0,194
	tretí	42,2 %	43,2 %	
	štvrtý	33,7 %	43,0 %	
		100 %	100 %	

Tab. 6. Rozdiely v P-skóre medzi žiakmi jednotlivých ročníkov stredných škôl

		N	Priemer P-skóre	SD		p-hodnota
Ročník	prvý	48	23,58	9,54	1. r. vs. 3. r.	0,011**
	tretí	89	27,81	9,02	3. r. vs. 4. r.	0,143
	štvrtý	72	29,86	8,53	4. r. vs. 1. r.	0,000***

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$

VO2: Existuje signifikantný medzi-pohlavný rozdiel v dosiahnutej úrovni morálneho vývinu testom DIT1?

Cez χ^2 -testu homogenity sme posudzovali rozdiel v početnostiach jednotlivých pohlaví v rámci dosiahnutých úrovní morálneho vývinu (tab. 3), pričom sme použili i neparametrický Mann-Whitneyho U-test, aby sme posúdili medzipohlavný rozdiel v P-skóre (tab. 4).

Štatistická analýza výsledkov preukázala, že rodovo neexistuje štatisticky významný rozdiel v zastúpení probandov a v preferovaní postkonvenčných foriem myslenia.

VO3: Existuje signifikantný rozdiel v dosiahnutej úrovni morálneho vývi-

nu testom DIT1 medzi žiakmi rôznych ročníkov?

Použitím χ^2 -testu homogenity sme zistili, že neexistuje rozdiel v početnostiach žiakov jednotlivých ročníkov stredných škôl vzhľadom na dosiahnutú úroveň morálneho vývinu testom DIT1 (tab. 5).

Cieľom bolo tiež zistiť rozdiel medzi jednotlivými ročníkmi SŠ v P-skóre. Na základe použitia testu ANOVA sme zistili, že neexistuje štatisticky významný rozdiel v priemeroch P-skóre medzi žiakmi 3. a 4. ročníka, ale vysoko signifikantný rozdiel existuje medzi prvým a tretím a prvým a štvrtým ročníkom v prospech vyšších ročníkov (tab. 6).

Tab. 7. Rozdiel v dosiahnutej úrovni morálneho vývinu na základe vierovyznania

		Morálne úrovne z testu DIT1		p-hodnota
		konvenčná	postkonvenčná	
Vierovyznanie	nezaradení	9,8 %	10,0 %	0,141
	s vierovyznaním	74,1 %	60,0 %	
	bez vierovyznania	16,1 %	30,0 %	
		100 %	100 %	

Tab. 8. Rozdiely v P-skóre medzi veriacimi a neveriacimi

Vierovyznanie	N	Priemer P-skóre	SD	p-hodnota
s vierovyznaním	148	26,63	8,76	0,000***
bez vierovyznania	35	32,67	8,13	

*** $p \leq 0,001$

VO4: Existuje signifikantný rozdiel v dosiahnutej úrovni morálneho vývinu testom DIT1 u žiakov vzhľadom na vierovyznanie?

Zamerali sme sa i na zistenie rozdielov medzi žiakmi na základe ich deklarovaneho vierovyznania. Uvedomujeme si, že v našom prípade sme analyzovali nereprezentatívnu vzorku probandov bez vierovyznania. Použitím χ^2 -testu homogenity sme posudzovali rozdiel v početnostiach v rámci dosiahnutých úrovní morálneho vývinu (tab. 7) u probandov s vierovyznaním a bez vierovyznania a nezaradených jednotlivcov, ktorí nič neuviedli. Použili sme i neparametrický Mann-Whitneyho U-test s cieľom posúdiť rozdiel v P-skóre (tab. 8).

Konštatujeme, že medzi jednotlivcami, ktorí deklarovali náboženské presvedčenie, a ostatnými neexistuje signifikantný rozdiel v ich zastúpení v morálnych úrovniach.

U-test potvrdil vysokú signifikantnosť rozdielov v dosiahnutom P-skóre v pro-

spech žiakov, ktorí deklarovali, že sú bez náboženského presvedčenia.

DISKUSIA

Myslíme si, že problematika morálneho vývinu a možností jeho merania je v našom kultúrnom prostredí zatiaľ nedostatočne rozpracovaná a overená, či už vzhľadom na diagnostické, intervenčné, ako aj preventívne potreby pedagogickej komunity. Primárne sme sa zamerali na test DIT J. Resta, ktorý má v súčasnosti dve rôzne podoby a široké možnosti využitia. Použili sme jeho staršiu verziu – DIT1 (keďže metodika na vyhodnocovanie testu DIT2 nie je dostupná). Zisťovali sme stupeň morálnej úrovne u 203 žiakov v adolescentnom období. Konštatujeme, že žiaci dosahovali signifikantne významne konvenčnú úroveň morálneho vývinu (95 %) s hodnotou P zodpovedajúcou úrovni stredoškôľakov (27,54). J. Rest konštatoval, že P-skóre je v signifikantnom vzťahu

s úrovňou dosiahnutého vzdelania, pričom významnejšie vstupuje do vzťahu skôr s nárastom vzdelania ako s vekom. Uvedené výsledky sa mu potvrdili pri prierezových ako aj pri longitudinálnych štúdiách (Rest, 1993, s. 22). 5 % našich probandov dosiahlo postkonvenčnú úroveň morálneho vývinu, 11 % dosiahlo hodnotu P-skóre zodpovedajúcu vysokoškolským študentom a 1 proband úroveň absolventa vysokoškolského štúdia.

Do relatívne nízkeho počtu žiakov zastúpených v postkonvenčnej úrovni vstupovalo niekoľko premenných. Žiaci stredných škôl nie sú v našom školskom systéme cielene konfrontovaní s riešením situácií s morálnym konfliktom v podobe morálnej dilemy, a tak test DIT1 pozostávajúci zo šiestich morálnych dilem mohol byť pre nich náročný. S podobným testom sa pravdepodobne stretli prvýkrát a jednogodinové vyučovanie v rámci vyučovacieho predmetu etická výchova nevytvára vhodné časové prostredie pre riešenie morálnych dilem diskusnými metódami, nakoľko tie si vyžadujú aspoň 90 minút. Poukazujeme na skutočnosť, že osobná skúsenosť (či už tá, ktorej sa jednotlivci účastní priamo, alebo ju prežíva sprostredkovane) predstavuje skupinu „vzorov“ správneho i nesprávneho konania, vrátane modelových príbehov podľa schémy: „stalo sa to a to a malo to také a také následky“. Pre morálny subjekt je práve táto skúsenosť podstatným východiskom jeho aktivity, pretože vytvára kognitívne schémy, ktoré sa pri ich aktivácii znovu prežívajú. Ide o všetky pamäťové obsahy, od spomienok cez presvedče-

nia a vedomosti až po hodnoty a mravné normy. Čím viac sa v prežívaní využíva osobná skúsenosť, tým viac sú aktuálne psychické simulácie reality determinované minulosťou (Poliach, 2013).

Domnievame sa, že ďalšou intervenujúcou premennou, ktorá negatívne determinovala výkon žiakov, bola časová náročnosť administrácie testu. Probandi mali problém dlhšiu dobu sa sústrediť na množstvo argumentov, ktorých morálnu kvalitu mali vyhodnotiť/posúdiť; komentovali „priveľa čítania“. Rozsah testu ich mohol odradiť od uvážlivého a trpezlivého zamyslenia sa, čo následne negatívne ovplyvnilo ich výkon. Pozitívne však hodnotíme skutočnosť, že ani jeden proband nedosiahol predkonvenčnú úroveň morálneho vývinu. Tiež si uvedomujeme, že k istému skresleniu výsledkov došlo i vplyvom prekladu testu do slovenčiny.

Analýza medzipohlavných rozdielov poukázala na neexistenciu štatisticky významného rozdielu medzi chlapcami a dievčatami, či už v ich zastúpení v rámci konkrétnej úrovne morálneho vývinu, ako aj v dosiahnutom P-skóre. Rovnako aj autor testu DIT tvrdil, že počas dlhoročného používania testu v USA sa medzipohlavné rozdiely vo výsledkoch nepotvrdili (Rest et al., 1999). J. Rest (1986, s. 28–34) vo svojich výskumoch dosiahol úroveň porovnateľnú s našimi výskumnými zisteniami; dievčatá jeho výskumnej vzorky ($N = 436$) vyššieho sekundárneho stupňa edukácie dosahovali P-skóre na úrovni $AM = 30,4$; $SD = 10,9$ a chlapci $AM = 28,7$; $SD = 11,8$, pričom v našej výskumnej vzorke to bolo pre dievčatá $AM = 27,6$; $SD = 9,1$ a pre chlapcov $AM = 27,5$; $SD = 9,5$.

Taktiež sme sa zamýšľali nad rozdielom medzi žiakmi rôzneho veku a vychádzali sme z predpokladu autora testu (1986, s. 50), že s vekom ako i so vzdelaním dozrievajú kognitívne štruktúry potrebné pre nárast schopnosti morálneho usudzovania. Nezistili sme existenciu signifikantného rozdielu v početnostiach jednotlivcov v rámci jednotlivých morálnych úrovniach, ale zaznamenali sme signifikantný nárast P-skóre v prospech žiakov tretích ročníkov ($AM = 27,81$) a vysoko signifikantný nárast u žiakov štvrtých ročníkov ($AM = 29,86$) oproti žiakom prvého ročníka ($AM = 23,58$). P-skóre vyjadruje percentuálnu mieru preferovania postkonvenčných foriem myslenia, čo je determinované samotným kognitívnym vývinom nenahraditeľným pre morálne uvažovanie. Uvedomujeme si, že morálne vedomie sa buduje postupne so životnou skúsenosťou a prijatou (akceptovanou) zodpovednosťou. I rozpoznanie (senzibilita) morálneho problému sa viaže na kognitívne štruktúry jednotlivca. A nakoniec súvislosť medzi vekom a vývinovým stupňom morálky vo svojich výskumoch doložili už J. Piaget (1993, rozdiel medzi heteronómnou a autonómnou morálkou – cit pre spravodlivosť postupne dominuje nad poslušnosťou a rešpektom) i L. Kohlberg (1996, prechod od výlučne osobného zisku/prospechu cez konformné správanie až po zvnútornené univerzálne morálne princípy).

Štatistická analýza rozdielov v dosiahnutej úrovni morálneho vývinu vzhľadom na deklarované vierovyznanie, aj napriek nereprezentatívnej vzorke probandov bez vierovyznania, poukázala na neexistenciu rozdielov v ich zastúpení v rámci preferova-

ných vývinových úrovniach morálky. Avšak dospeli sme k vysoko signifikantnému rozdielu ($p \leq 0,001$) v prospech probandov, ktorí udali, že sú bez vierovyznania v dosiahnutej úrovni P-skóre. Predpokladáme, že náboženské presvedčenie môže istým spôsobom limitovať nábožensky veriacich probandov, pretože títo často neposudzujú dilemy týkajúce sa eutanázie a krádeže (lekárova a lekárnikova dilemma) včítane ich argumentov na základe kvality morálnych argumentov, ale nekriticky, dogmaticky, opierajúc sa o príkazovú etiku (prípadne autoritatívne texty svojho náboženstva). Podobné zistenia zaznamenali i J. Rest et al. (1999), kde zistili, že silné náboženské presvedčenie môže predurčiť konvenčnú úroveň morálneho usudzovania. Vo viacerých prípadoch sa ukázalo, že veriaci zamietli všetky argumenty, ktoré by hovorili v prospech konania lekára v lekárovej dileme, ktorý vykonal eutanáziu bez toho, aby zvažovali morálnu kvalitu jednotlivých argumentov. Avšak morálne vyspelý jednotlivec dochádza k svojmu rozhodnutiu na základe analytického a kritického posúdenia situácie potvrdzujúc morálne princípy s vedomím morálnych ideálov.

J. Rest (1993, s. 22) tiež uvádza, že demografické ukazovatele ako pohlavie, inteligencia, vierovyznanie, ako i ďalšie, vstupujú do istého vzťahu s výsledkami v teste DIT, avšak pri zostavovaní noriem, jediným ukazovateľom, na ktorý by sme mali brať ohľad, je úroveň dosiahnutého vzdelania. Na druhej strane Restov štvorzložkový model morálneho konania je zložený z morálnej senzitivity, morálneho úsudku, morálnej motivácie a morálneho charakteru. Každá z týchto zložiek má významný podiel na vzniku morál-

neho konania. Predikovať morálne správanie jednotlivca však môžeme až vtedy, keď získame informácie o všetkých štyroch zložkách (Thoma, 2006; Dvořáková, 2007). Z toho vyplývajú limity a obmedzenia používania samotného testu DIT.

ZÁVERY

Meranie morálneho usudzovania je nie len aktuálnou, ale aj dôležitou témou pre širokú pedagogickú a psychologickú komunitu. Test DIT1 je dlhodobo verifikovaný v mnohých zahraničných štúdiách. Vykazuje vysokú schopnosť určiť morálne správanie jednotlivca i v reálnom živote, keďže vysoké P-skóre je v kladnom korelačnom vzťahu s proscialnym správaním i občianskou zod-

povednosťou (Rest, 1986). Naše výsledky i postrehy stredoškôľákov pri práci s týmto testom však poukazujú na nutnosť jeho ďalšej psychometrickej verifikácie ako aj potrebu hľadať ďalšie nové možnosti merania morálneho usudzovania prostredníctvom testov aktivizujúcich schopnosť riešiť morálne dilemy. Myslíme si, že rozvíjať schopnosť riešenia morálnych dilem v školskom prostredí sa následne stáva kľúčovým cieľom rozvoja morálnej osobnosti v súčasnosti, a prináleží jej rovnaký význam ako ostatným elementárnym zručnostiam podporovaným v škole.

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0690-10. Príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA 1/1080/12.

LITERATÚRA

- Babinčák, P. (2011). *Stabilita morálnych úsudkov v čase, test-retest reliabilita vybraných nástrojov na meranie morálneho usudzovania* [on-line] [cit. 10. 9. 2013]. Dostupné z www.ff.unipo.sk/psymoral/download/stabilita_moralnych_usudkov_v_case.pdf
- Beaton, D. E., Bombardier, C., Guillemin, F., & Ferraz, M. B. (2000). Guidelines for the process of cross-cultural adaptation of self-report measures. *SPINE*, 25(24), 3186–3191.
- Colby, A., & Kohlberg, L. (1987). *Measurement of moral judgement*. Vol. 1. New York: Cambridge University Press.
- Dvořáková, J. (2007). *Morální usuzování: vliv hodnot, osobnostních charakteristik a morální identity na řešení a zdůvodnění morálních situací*. [Dizertačná práca]. Brno: Masarykova univerzita.
- Gielen, U. P. (1996). Moral reasoning in cross-cultural perspective: a review of Kohlbergian research. *World Psychology*, 2(3–4), 313–333.
- Gilligan, C. (2001). *Jiným hlasem*. Praha: Portál.
- Haan, N., Langer, J., & Kohlberg, L. (1976). Family patterns of moral reasoning. *Child Development*, 47, 1204–1206.
- Heidbrink, H. (1997). *Psychologie morálního vývoje*. Praha: Portál.
- Holstein, C. B. (1976). Irreversible, stepwise sequence in the development of moral judgment: a longitudinal study of males and females. *Child Development*, 47, 51–61.
- Kaliská, L., Kaliský, J. (2014). Morálna kompetencia študentov a učiteľov etickej výchovy. *Pedagogika.sk : slovenský časopis pre pedagogické vedy*, 5(3), 181–192.

- Kaliská, L., Kaliský, J., & Čizmaríková, K. (2013). *Morálny vývin stredoškolskej mládeže*. Banská Bystrica: PF UMB.
- Kaliský, J. (2013). Morálna inteligencia, jej filozofické východiská a pedagogické konzekvencie. In Kaliský, J. (Ed.), *Dobro a zlo, alebo o morálke I. (Psychologické a filozofické aspekty morálky v edukácii. Zborník vedeckých štúdií)*. Banská Bystrica: PF UMB.
- Kohlberg, L. (1996). *Die Psychologie der Moralentwicklung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Kotásková, J., Vajda, I. (1983). *Test morální zralosti osobnosti (T-119)*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.
- Lajčiaková, P. (2008). *Psychológia morálky*. Brno: Akademické nakladatelství CERM.
- Lind, G. (2002). *Moral dilemma discussion revisited – The Konstanz Method* [online] [cit. 2006-05-17]. Association for Moral Education at Chicago. Dostupné z www.uni-konstanz.de/ag-moral/pdf/lind-2002_Konstanz-Method-of-Dilemma-Discussion.pdf
- Martin, R. M., Shafto, M., & Van Deine, W. (1977). The reliability, validity, and design of the Defining Issues Test. *Developmental Psychology*, 13(5), 460–468.
- Moon, Y. (1986). A review of cross-cultural studies on moral judgment development using the Defining Issues Test. *Behavior Science Research*, 20(1–4), 147–177.
- Narvaez, D., Getz, I., Rest, J., & Thoma, S. (1999). Individual moral judgment and cultural ideologies. *Developmental Psychology*, 35, 478–488.
- Piaget, J. (1993). *Psychológia dieťaťa*. Bratislava: Sofa.
- Poliach, V. (2013). Situovaný morálny subjekt – kategórie premenných. In L. Kaliská (Ed.), *Vybrané aspekty psychológie morálky* (s. 7–28). Banská Bystrica: PF UMB.
- Rest, J. (1979). *Development in Judging Moral Issues*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Rest, J. (1986). *Manual for the Defining Issues Test*. Center for the Study of Ethical Development, University of Minnesota.
- Rest, J. (1993). *Guide for the Defining Issues Test*. Center for the Study of Ethical Development, University of Minnesota.
- Rest, J., Narvaez, D., Bebeau, M., & Thoma, S. (1999). A neo-Kohlbergian approach: The DIT and schema theory. *Educational Psychology Review*, 11(4).
- Rest, J., Narvaez, D., Thoma, S., & Bebeau, M. (2000). A neo-Kohlbergian approach to morality research. *Journal of Moral Education*, 29(4), 381–395.
- Ruisel, I. (2004). *Inteligencia a myslenie*. Bratislava: IKAR.
- Slováčková, B. (2001). MJT – metoda měření morální kompetence. *Pedagogika*, 51(2), 197–205.
- Thoma, S. (2006). Research on the Defining Issues Test. In M. Killen, J. G. Smetana (Eds.), *Handbook of Moral Development* (s. 67–97). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Vacek, P. (2008). *Rozvoj morálneho vedomí žáků: metodické náměty k realizaci průřezových témat*. Praha: Portál.
- Walker, L. J., de Vries, B., & Trevethan, S. D. (1987). Moral stages and moral orientations in real-life and hypothetical dilemmas. *Child Development*, 58, 842–858.
- Walker, L. J. (1989). A longitudinal study of moral reasoning. *Child Development*, 60, 157–166.

Príloha 1

LEKÁROVA DILEMA

Žena zomierala na nevyliciteľný typ rakoviny a mala pred sebou posledný polrok života. Mala veľké bolesti, no bola taká slabá, že potrebná dávka lieku proti bolesti (morfia) by urýchlila jej smrť. Keď mala silné bolesti, privádzalo ju to do šialenstva a blúznila. Vo chvíľach, keď bolesť trochu ustúpila, požiadala svojho lekára, aby jej podal takú dávku morfia, ktorá by ju zabila. Tvrdila, že už neznesie tú bolesť a že aj tak za pár mesiacov zomrie.

Mal by lekár podať žene takú dávku morfia, ktoré by ju usmrtilo?

Lekár:

- Mal by dať žene vyššiu dávku morfia, ktorá by ju usmrtila.
- Neviem sa rozhodnúť.
- Nemal by jej podať vyššiu dávku morfia.

Čo je dôležité pri rozhodovaní?

① ② ③ ④ ⑤	1. Či rodina ženy chce, aby žena dostala vyššiu dávku morfia, alebo nie.
① ② ③ ④ ⑤	2. Či doktor podlieha rovnakým zákonom ako všetci ostatní, čo znamená, že podanie väčšej dávky morfia chorej žene bude znamenať to isté, ako jej zabitie.
① ② ③ ④ ⑤	3. Či by sa ľudia nemali lepšie, ak by spoločnosť neusmerňovala životie a umieranie ľudí.
① ② ③ ④ ⑤	4. Či by to lekár vedel spraviť tak, aby to vyzeralo ako nehoda.
① ② ③ ④ ⑤	5. Či má štát právo nútiť niekoho žiť život, ak ho on už žiť nechce.
① ② ③ ④ ⑤	6. Či je úmrtnosť v krajine na vzostupe alebo stagnuje.
① ② ③ ④ ⑤	7. Či má lekár viacej súcitu s utrpením ženy alebo sa viac zaujíma o to, čo by si pomyslela spoločnosť.
① ② ③ ④ ⑤	8. Či pomoc pri ukončení života si vysvetľuje ako spoluzavinenie smrti.
① ② ③ ④ ⑤	9. Či len Boh môže rozhodnúť, kedy sa ukončí život človeka.
① ② ③ ④ ⑤	10. Či si lekár predsavzal nejaké hodnoty a podľa nich sa správa.
① ② ③ ④ ⑤	11. Či spoločnosť dovoľuje, aby každý ukončil svoj život, kedy sám chce.
① ② ③ ④ ⑤	12. Či môže spoločnosť povoliť samovraždy alebo milosrdné zabitie a súčasne ochraňovať životy jednotlivcov, ktorí chcú žiť.

Tvrdenia podľa dôležitosti (4)

Najdôležitejšie:	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦	⑧	⑨	⑩
Druhé:	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦	⑧	⑨	⑩
Tretie:	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦	⑧	⑨	⑩
Štvrté:	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦	⑧	⑨	⑩

PaedDr. Lada Kaliská, PhD.,

*Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Pedagogická fakulta, katedra psychológie,
Ružová 13, 974 11 Banská Bystrica, Slovensko; e-mail: lada.kaliska@umb.sk*

Mgr. Ján Kaliský, PhD.,

*Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Pedagogická fakulta, katedra etickej a občianskej výchovy,
Ružová 13, 974 11 Banská Bystrica, Slovensko; e-mail: jan.kalisky@umb.sk*

KALISKÁ, L., KALISKÝ, J. Moral Judgment Measured by the DIT Test in Secondary School Pupils (in relation to the variables of sex, age and religious faith)

The study presents the finding of measurement of moral judgment using the Defining Issues Test 1 (DIT1) developed by J. Rest (1979) among selected secondary-school pupils (N=203), and focused on determining the effects of demographic indicators (sex, age and religious faith). The subjects (95%) showed a conventional level of moral judgment in line with Kohlberg's theory of moral development. The study supports the idea that regardless of sex, preference for a post-conventional moral standard rises with the maturing of personality and its cognitive structures. The study also looks at the limitations of the DIT1 Test itself.

Keywords: *cognitive theory of moral development, Defining Issues Test 1 (DIT1), moral judgment, demographic indicators (age, sex, religious faith), young people in secondary-school.*